

турної мови другої половини XVI–XVIII ст. / В. А. Передрієнко // Магістеріум : мовознавчі студії. – К., 2014. – С. 79–84.

4. Попович, М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.

5. Русанівський, В. М. Історія української літературної мови : підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

6. Титаренко, В. Мовна ситуація на північноукраїнських землях у XVI–XVII ст. [Електронний ресурс] / В. Титаренко. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/2686/1/Titarengo_5.pdf. – Дата доступу: 08.07.2018.

7. Чижевський, Д. Українське літературне бароко : вибрані праці з давньої літератури / Д. Чижевський. – К. : Обереги, 2003. – 576 с.

8. Шевчук, В. Мова і витворення культурних та духовних цінностей (XVII–XVIII ст.) / В. Шевчук // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 16–22.

Використані джерела

УП 1 – Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упорядн. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – Київ : Наукова думка, 1978.

УП 2 – Українська поезія: середина XVII ст. / упорядн. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. Київ : Наукова думка, 1992.

Оксана Даскалюк

МОВНІ ЗАСОБИ СПОНУКАННЯ У КАНЕГ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (У МОВАХ ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ)

Вивчення ситуації спонування вже давно вийшло за межі граматичної категорії способу і перебуває в полі зору функційного синтаксису, прагматики, теорії мовленнєвих актів тощо. Таку зацікавленість спричинила як граматична особливість передавання волевиявлення мовця, так і багатогранність лексико-граматичних засобів фіксування спонукальної інтенції. У споріднених мовах зазвичай діють схожі граматичні категорії чи лексичні засоби для оформлення певних комунікаційних ситуацій. Пропонуємо розглянути особливість передавання різних ситуацій волевиявлення мовця у польській та українській мовах на прикладі двох оповідань Тадеуша Боровського з циклу “У нас, в Аушвіці...” – оригінального тексту та його перекладу українською.

Художній твір – це створена засобами певної мови модель світу реального або вигаданого, що виконує у суспільстві пізнавальну, естетичну, виховну та інші ролі. Основний засіб передавання досвіду, вмій та знань через художній текст – мова, яка виконує функції шифру інформації і несе в собі всі лексичні, граматичні, стилістичні особливості мовної системи автора тексту, а у перекладі відбувається перекодування інформації засобами іншої мовної системи. Таким чином порівняння особливостей передавання певної комунікаційної ситуації дозволить виявити збіги та розбіжності між двома мовними системами.

Художній текст можна умовно поділити на комунікативний та нарадивний. Н. Формановська слушно зауважує, що “комунікативний режим

протиставляється наративному на тій підставі, що тут здійснюються безпосередні мовленнєві дії мовця, спрямовані справжньому адресатові” [1, с. 46]. В наративному тексті імперативами автор (оповідач) апелює до читача, підкреслює важливі моменти, тому коло дієслів такого типу є доволі обмеженим, їх ще називають конативними дієсловами [2, с. 42]: *Więc wyobraź sobie Pawiak, ileś tam razy uwielokrotniony otoczony podwójnym drutem, kolczastym / Отже, уяви собі “Пав’як”, збільшений у скількись там разів і оточений подвійним колючим дротом; Zrozum: to nie są ludzie zboczeni, którzy to czynią / Зрозумій: люди, які це роблять, не збоченці. I patrz, czym jest przyzwyczajenie: chodziłem po celi i w rytm kroków układałem wiersze / І дивися, що то є звичка: я ходив по камері і в ритм кроків складав вірші; Wyobraź sobie – myśli Anioła Ślązaka / Уяви собі: думки Ангелуса Сілезіуса. Як бачимо, всі імперативи виконують функцію зосередження уваги на повідомленні, що йде далі в реченні, у них переважає сема “апеляції”. За їхньою допомогою автор активізує уявлення адресата, щоб він чіткіше сприйняв і зрозумів інформацію, це текстові маркери уваги.*

В оповіді “У нас, в Аушвіці...” натрапляємо на велику кількість таких імперативів з виразною семантикою апелятиву. Оскільки наратор веде розповідь у вигляді листів до коханої, то для реального сприйняття повідомлюваного він використовує дієслова у формі імператива, щоб активізувати уяву реципієнта: *Wyobraź sobie, czym jest Oświęcim. Weź Pawiak, tę okropną budę, dodaj SerbięI, pomóż przez dwadzieścia osiem i ustaw wszystko tak blisko koło siebie, aby między Pawiakami było tylko trochę miejsca, wszystko otocz podwójnym drutem naokoło, a z trzech stron betonowym murem, błoto wybrażaj, wyhoduj anemiczne drzewka – a między tym wszystkim posadź kilkadziesiąt tysięcy ludzi, którzy byli po kilka lat w obozie, cierpieli fantastycznie przez wali najgorszy czas, a teraz mają uprasowane na zabójczy kant spodnie i chodzą, kołysząc się w biodrach – zrób to wszystko a zrozumiesz, dlaczego mają oni w wielkiej pogardzie i politowaniu nas, ludzi z Birkenau, gdzie są tylko drewniane końskie baraki, nie ma chodników, a zamiast łaźni z gorącą wodą – cztery krematoria / Спробуй собі уявити, що таке Освенцим. Візьми “Пав’як”, ту жахливу будю, додай “Сербію”, помнож на двадцять вісім і розстав усе так близько одне від одного, що між “Пав’яками” було зовсім трохи місця, оточи все подвійним дротом довкола, а з трьох боків – бетоном муром, болото забрукуй, вирости анемічні деревця – і між цим усім посади кільканадцять тисяч людей, які відбули по кілька років у таборі, неймовірно страждали, пережили найгірші часи, а тепер мають випрасувані на вбивчий кант штани і ходять, вихляючи стегами, – зроби це все і зрозуміси, чому вони почувать велику погорду і жаль до нас, людей з Біркену, де є лише дерев’яні кінські бараки, немає хідників, а замість лазні з гарячою водою – чотири крематорії. Автор дуже правильно, як на нашу думку, вжив для більшого*

унаочнення описаного саме імперативні форми, які, крім назви дії, спонукають адресата, переміщуючи в намальовану оповідачем картинку. Такі конструкції більше властиві писемному мовленню, в усному вони мають значення інструкції. Варто звернути увагу на перше речення перекладу: там йде спонукування не “уяви собі”, а “спробуй собі уявити”. Така вільність в перекладі робить спонукувану дію менш категоричною, а подальші інтенції вже сприймаються як результат спроби адресата.

Як бачимо, форма оповіді – розмова з адресатом – дозволила авторові вживати не лише конативні дієслова (вони зазвичай є вставними і на основний зміст повідомлення не впливають), а й назви безпосередньої діяльності. Перекладач теж скористався імперативними формами, що засвідчує тотожне сприйняття дієслів наказового способу у такому контексті і в українському мовленні.

У другому, взятому на розгляд, оповіданні маємо розповідь від першої особи. Оскільки тут йде просто хронологія подій, то негативних імперативів автор не вживає, проте натрапляємо на цікаві ситуації волевиявлення: – *Muszę już iść, Tadeusz. Kierownik prosił, żeby zacząć wcześniej / Я вже мушу йти, Тадеуше. Керівник просив починати раніше.* У наведених реченнях маємо приклад самоспонукування через дієслово з семантикою “повинен діяти”. Таке речення ще можна тлумачити як пояснення співрозмовникові причини дії: йду, бо мушу. До речі, в українському тексті сема “пояснення” звучить сильніше через введення в речення займенника я. Схоже значення “потребу зробити якусь дію” мають і речення з безособово-предикативним прислівником треба: *I wciąż to uczucie, że trzeba odejść. Ja się panicznie boję! / I весь час таке відчуття, ніби треба йти. Я панічно боюсь!* У маємо ще один вияв самоспонукування зі значенням пояснення та планування. – *Ano, trzeba rano z dołu wyrzucić. Konia oporzadzę. – Powłóki się w ślad za zwierzęciem do stajni / – Ага, треба зранку вибрати з ями. Піду коня приведу в порядок, – він поволочився слідом за твариною до стайні.* Як бачимо, у перекладі в другому вислові з’явилося уточнення – піду, що лише увиразнило перебіг подій.

Розповідь у вигляді звичайної оповіді від першої особи може включати в себе велику кількість діалогів (що залежить від стилю автора), а тому зазвичай у таких текстах дуже багато імперативів та його функційно-семантичних відповідників, як-от номінативних речень: *...i wskazawszy ręką za okno, na bratę, krzyknął z uczuciem: – Koń, koń! / ...і, вказавши рукою за вікно у бік брата, вигукнув з інтонацією: Кінь, кінь!* Авторське підкреслення інтонаційного супроводу вигуків (окрім знаків оклику) вип’ячує їх в канві оповіді й наголошує на спонукальності – “зверніть увагу!”. Структура діалогу передбачає неповні речення, де назву спонукуваної дії перебирає на себе, наприклад, або прийменниково-займенникова конструкція, або прислівник місця: – *Za pysk cholere! i do tyłu – rzekłem ze*

znawstwem. – *Zaraz podłożę deskę do rynsztoka. – K' sobie – krzyknął furman napierając na dyszel / – За вузду скотину й назад. – сказав я компетентно. – *Zaraz кину дошку на жолоб. – Назад! – крикнув візник, напирajući на голоблю.* Бачимо, що перекладач дещо змінив дейксис, повторивши прислівник, від чого переклад не постраждав.*

Деякі імперативи у діалогів оповідання “Прощання з Марією” за своєю роллю у повідомленні схожі до наративних і мають значення апелятиву – “привернути увагу”: – *Patrz pan, załadowałem nawet taborety z kuchni i różki z łazienki / – Дивись, пане, завантажив навіть табурети з кухні й полиці з лазнички; – Powiedz pan, po co ją kierownik wziął do siebie? – zapytał woźnica, skończywszy ładunek / Скажи мені, пане, нащо керівник узяв її до себе? – запитав візник, закінчивши з вантажем.* Інші спонукають до дії, виконуючи комунікативне призначення: – *Daj furmanowi wódki, jeżeli masz gdzie pod łóżkiem – rzekł Tomasz. – Chodź, trzeba zbratać się z ludem / Дай візнику горілки, якщо маєш десь під ліжком, – відповів Томаш. – Ходи, треба братися з народом.*

Варто зауважити, що перекладач майже завжди зберігає граматичну форму спонукування, наприклад, якщо дію, яку мовець хоче, щоб виконав адресат, передано дієсловами у формі майбутнього часу чи неповними реченнями, то всі ці мовні засоби вжито й у перекладі, що засвідчує цілковиту схожість у переданні аналізованих комунікативних ситуацій в системах української та польської мов: – *Pojedziesz z rana kursem. Metr warna na lewo. Wróć się przed siódmą / – Вранці зробиш ходку. Куб ванна наліво. Повернешся перед сьомою.*

Для спонукування до спільної дії в обидвох мовах функціонують імперативні форми першої особи множини: – *Świetnie, chodźmy wobec tego coś zjeść – zatarł ręce kierownik / – Чудово, ходімо, раз таке діло, щось з'їмо, – потер руки керівник; – No, widzi pan, chodźmy odprowadzić starą / – Ну що, ходімо відпровадимо стару.* Якщо дію планують, бо її виконання залежить від певних обставин, то використовують форму дієслова першої особи множини майбутнього часу: – *Nie uwierzy, jak nic nie znajdzie... Odstąpimy od ręki czerniakowskim zakładom... / – Якщо нічого не знайде, то її не повірить. Відступимо зразу черняківським заводам.*

Більшість спонукань до безпосередньої дії оформлено за допомогою *треба* або *мусить*. Іntenції до відсутніх виконавців очікуваної дії передають в оригіналі за допомогою допоміжного дієслова *мати*: – *Oni mają się pośpieszyć, Peter. Musimy zaraz dalej* (у другому реченні спонукування-пояснення до спільної дії через форму дієслова *мусити*) та дієслівної форми наказового способу третьої особи у перекладі: – *Хай поквапляться, Петре. Нам треба їхати далі* (для пояснення інтенції перекладач вибрав прислівник *треба*). Спонукування через *мусити*: Вони мусять поквапитися – є більш категоричним до третіх осіб, ніж варіант: хай поквапляться

(тут переважає сема “бажання”). Хоча є й збіги у виборі форми дієслова для передання спонукання третій особі: – Niech da pięćdziesiąt / – Хай дасть п’ятдесят.

Розгляд як текстових, так і комунікативних ситуацій вживання імперативних форм та їхніх функційно-семантичних варіантів засвідчив, що в польській та українській мовних системах для цього використовують ті самі граматичні форми. Деякі зміни в тексті перекладу спричинені не стільки законами певної мови, а комунікативною поведінкою, очікуваннями її носіїв.

Література

1. Формановская, Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : Издательство “Икар”, 2007. – 480 с.
2. Komorowska, E. Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku polskim / E. Komorowska. – Szczecin – Rostok, 2008. – 220 s.

Анастасія Дерунова

ПОСЛАНИЯ ПОЛОЦКОГО ГОРОДСКОГО СОВЕТА АДМИНИСТРАЦИИ РИГИ В АСПЕКТЕ ТЕОРИИ КОММУНИКАЦИИ

Сборник “Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.” образуют документы, подготовленные А. Л. Хорошкевич и изданные Институтом истории СССР АН СССР в Москве. В сборник включены документы, составленные на территории Полоцка в XIII – начале XVI вв. В состав сборника вошли разные по жанру акты: листы, послания, договоры и др. Выделяется группа документов, адресованных рижской администрации полоцким городским советом.

Рига, как наиболее крупный город Восточной Прибалтики, а также Полоцк, Витебск и Смоленск приобрели большой статус в эпоху феодальной раздробленности. Эти города находились в выгодном географическом положении. Через них осуществлялась торговля Запада с русскими землями. В экономической жизни городов большой удельный вес приходился на торговлю. Однако установлению прочных торговых отношений мешали войны и конфликты, возникавшие между ВКЛ и Ливонским орденом, между Ригой и Ливонским орденом и др. [4].

Торговые контакты Полоцка с Ригой оставили много богатых и разнообразных письменных материалов [1, с. 387]. Сохранившиеся грамоты представляют собой факты деловой письменной коммуникации. Поскольку представители Полоцка и Риги – это представители разных государств, то уровень коммуникации можно определить как международный. Эти послания имеют свою структуру, которая подчинена правилам соответствующей тому времени дипломатической коммуникации.

Нами проанализировано 35 актов из 330, помещенных в сборнике. К анализу привлекались тексты, составленные от лица “всего поспольства